

3. Зверева О. Л. Общение педагога с родителями в ДОУ: Методический аспект / Зверева О. Л., Кротова Т. В. – М. : ТЦ Сфера, 2005. – 80 с.
4. Лешли Д. Работать с маленькими детьми, поощрять их развитие и решать проблемы : пер. с англ. / Лешли Д. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
5. Свирская Л. Работа с семьёй: необязательные инструкции: Методическое пособие / Свирская Л. – М. : ЛИНКА-ПРЕСС, 2007. – 176 с.
6. Семейное воспитание : Краткий словарь / Сост. : И. В. Гребенников, Л. В. Ковинько. – М. : Политиздат, 1990. – 319 с.
7. Солодянкина О. В. Сотрудничество дошкольного учреждения с семьёй: Практическое пособие / Солодянкина О. В. – М.: АРКТИ, 2006. – 80 с.

In this article the author deals with the problem of future teachers' purposeful training for organizing parents' pedagogical education. Particular attention is paid to the necessity of realization of integral and continuous process of constructive pedagogical interaction between teachers and students' parents. It is made specific that pedagogical education is to be directed to forming pedagogical culture of students' parents. It is important that future teachers can create the environment for broad constructive pedagogical communication, respect parents' authority as educators, have a broad range of active forms and methods for students' parents and teachers' cooperation.

Key words: education, pedagogical culture, parents, future teacher, upbringing, child, communication.

УДК 159.9 .01 (075.8)

Дуткевич Т. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті розкрито узагальнену характеристику творчості дитини 3-7 років, проаналізовано її особливості, прояви, види та психолого-педагогічні умови її розвитку. Охарактеризовано творчість дітей в ігровій, продуктивній, побутовій видах діяльності, дитяче експериментування і фантазування. У роботі педагога з розвитку дитячої творчості повинні переважити стимулюючі, заохочувальні впливи.

Ключові слова: дитяча творчість, сюжетно-рольова гра, експериментування, фантазування, заохочення, стимулювання.

Реформаційні процеси в усіх сферах українського суспільства ставлять чимдалі складніші вимоги до ініціативності, креативності особистості, її здатності діяти нестандартно, знаходити правильні рішення в умовах невизначеності. Ці психічні якості закладаються у ранньому дитинстві лише за умови, якщо педагог готовий розпізнавати й підтримувати прояви творчості дитини, спрямовувати їх у належному руслі; спиратись на бажання та інтереси вихованців при формуванні в них загального творчого ставлення до навколишнього, при озброєнні їх навичками спілкування й діяльності. Натомість, на практиці досить часто використовуються традиційні підходи до розвитку творчості дошкільників, які недостатньо враховують їх психологічні особливості. А це становить серйозний бар'єр для повноцінного розкриття природного потенціалу дітей в найбільш сензитивні періоди розвитку їх особистості. Відтак, виникає необхідність у розробці сучасних технологій розвитку особистості дошкільників, що дозволяли б актуалізувати психологічні особливості творчості дітей цього віку.

Стаття має на меті дати узагальнену характеристику творчості дитини 3-7 років, її особливостей, проявів, видів та психолого-педагогічних умов її розвитку.

Розпочнемо з тих сутнісних ознак дитячої творчості, які відрізняють її від творчості дорослих.

Традиційним є тлумачення творчості як діяльності особистості чи груп людей, спрямовану на створення суттєво нового, цінного для суспільства. Йдеться, передовсім, про наукову, технічну, художню творчість, продуктами якої виступають відкриття, винаходи, різноманітні художні твори [7]. Якщо скористатись лише цими ознаками творчості, то наявність у дитини креативності опиниться під сумнівом. Адже малюки не роблять відкриттів, винаходів тощо у загальноприйнятому їх тлумаченні. Натомість, психологи переконливо доводять право на існування поняття дитячої творчості. В.О. Моляко вважає, що “в психологічному аспекті під творчістю слід розуміти процес створення, відкриття чого-небудь нового, раніше для цього конкретного суб’єкта невідомого” [4, с. 7]. Психолог пропонує значно розширити перелік видів творчості й вирізняти, крім загальноприйнятих наукової, технічної, художньої, ще й ігрову, навчальну, побутову (“домашню”), військову, управлінську, ситуаційну, комунікативну творчість. Виділення комунікативної, ситуативної, побутової, ігрової творчості стверджує, що творчість присутня в житті кожної людини з дитячих років її життя.

Для педагога системи дошкільного виховання на перший план виступають питання не стільки суспільної цінності отриманих продуктів, скільки внутрішнього конструктивного ефекту дитячої творчості, здатної підносити особистість на вищі щаблі розвитку, надавати одухотворення її світогляду та діянням. У процесі своєї творчості дитина створює особливий, унікальний й суспільно корисний продукт, а саме – свою особистість з тими властивостями, що дозволять їй у свій час зробити відкриття, винаходи, досягти життєвого успіху тощо.

Дитяча творчість нероздільна з такими важливими властивостями особистості, як самостійність, ініціативність, оригінальність, варіативність, зацікавленість, комунікабельність. Тобто, творчість дитини носить виразний самодіяльний та особистісний характер. Творча дитина прагне бути успішною, компетентною, самостійною, робити щось своїми руками, докладати потрібних для цього зусиль, долаючи виникаючі труднощі. Вона виявляє ініціативу у грі, в іншій активності, висловлюючи свої пропозиції, залучаючи інших дітей до співпраці, до колективних справ, виявляючи лідерські якості. В малюнках, аплікаціях, інших виробках дитини яскраво помітна її індивідуальність, несхожість на інших, використання незвичних форм, прийомів, технік тощо.

Долаючи труднощі на шляху до своїх цілей, малюк виявляє здатність до пошуку, до використання різних способів, варіантів, гнучко й оперативно переорієнтовується з неефективних на більш вдалі прийоми й способи. Наприклад, у грі діти прокладають дорогу, яка схилами пісочної гори веде до міста на вершині. Під час будівництва утворюються обвали – діти винахідливо перекидають через них містки за допомогою дерев’яних паличок. Щоб скоротити шлях, гравці прокладають тунель. Виявляючи при цьому осипання піску, використовують порожнисту трубку від зіпсованого калейдоскопа.

Дитяча творчість, як правило, носить колективний характер. Творча дитина активно спілкується з навколишніми, прагне отримати від них схвалення, захочення своїм «винаходам» і «знахідкам». Вона чутливо реагує на зауваження навколишніх, здатна відстоювати свої здобутки, її активність носить соціальну спрямованість.

У дошкільному віці різні види творчості формуються у всіх сферах дитячої активності – це, передовсім, гра, а також продуктивна і побутова діяльність.

Сюжетно-рольова гра, що досягає свого розквіту у 5-6 років, є за своєю сутністю творчою активністю. Ця гра передбачає самодіяльний задум дітей та його реалізацію, що становить собою повний цикл творчого процесу, в якому особистість виявляє і свою самостійність, і

ініціативність, і оригінальність, і варіативність, і зацікавленість. Ще З. Фройд розглядав гру як різновид творчості: «Хіба не нагадує поведінка кожної дитини у грі роботу письменника тим, що вона створює свій власний світ, або принаймні переобладнує його так, як це їй подобається? ... Творчий письменник робить теж саме, що дитина у грі. Він вибудовує світ фантазії, який сприймає дуже серйозно, бо в ньому втілена вся сила його емоцій» [8, с. 143-144].

Специфічною особливістю гри є її процесуальність. Дослідники розглядають її і як атрибут гри (М.Я. Басов [2]), і як характеристику ігрового мотиву, що «полягає не у результаті дії, а в самому процесі» (О.М. Леонтьєв [3, с. 477]). Водночас, такою ж ознакою наділені й пізнавальна мотивація, й спонування до творчості. Цілком логічно з цього випливає, що ігрова, пізнавальна й творча мотивація мають загальну основу, а саме – суб'єктивну цінність процесу діяльності. Тобто і гра, і творчість належать до так званих самоцінних форм людської активності, і саме гра на етапі дошкільного дитинства в різноманітних своїх проявах виступає для людини основою відкриття процесуальності як узагальненої характеристики діяльності, що несе «свій мотив як би в собі» [3, с. 472]. Виконання ролі в грі вимагає від дитини складної діяльності уяви: передбачити, що повинен робити герой, планувати його подальші дії. Мотивом сюжетної гри є сам процес її здійснення, що характерно і для творчості взагалі. Гра за сюжетом означає, що дитина наперед має ідеальну картину того, що відбудеться у грі, визначає ролі, підбирає заміники і предметний матеріал. Саме у грі, як і у творчості, дитина виражає себе якнайповніше. Творчість починається у грі, де дитина виявляє свою ініціативу, вміння організовувати, планувати, робить перші кроки на шляху до здатності діяти цілком у плані образів та уявлень, які Я.О.Пономарьов назвав «внутрішнім планом діяльності».

На відміну від процесуальності гри, продуктивна діяльність дошкільників спрямовується на отримання певного продукту – малюнку, аплікації, конструкції тощо. Особливо виразною творчістю володіє продуктивна діяльність дітей за власним задумом. Не випадково відомий український психолог В.А. Роменець вважав основною формою творчості у дитячому віці саме малювання [5, с. 44-62]. Дитина створює малюнок поступово, зупиняючись на кожному кроці, щоб осмислити нові деталі. Ось як Даринка Л. (5 р. 4 міс.) поступово розгортає свій задум, захоплено коментуючи процес малювання: «Спочатку потрібні стіни. (Малює прямокутник.) Але вони в повітрі зависають. (Домальовує високий фундамент.) Це скеля. Замки на скелях будують, щоб туди без дозволу ніхто не пройшов». З відповідними коментарями на малюнку з'являється огорожа, хвилі океану попід скелями. Нарешті дитина вигадує «обладнати» замок ліфтом, що веде аж на берег до хвиль, «добудовує» балкон і вікна. З аморфної початкової ідеї формується насичений деталями диференційований художній образ. По суті дитина не просто займається малюванням, а вибудовує свій власний світ, в якому почувається затишно і зручно; створює умови ситуації, в яких зацікавлено діє.

У випадках, коли діти виконують продуктивну діяльність за зразком, їх творчість виявляється як вихід за межі запропонованого зразка. Дитина не лише відтворює зразок, а певним чином перевершує його, додаючи непередбачені деталі, або продовжуючи його розгортання. Наприклад, дошкільники за зразком малюють ліс восени, а окремі з них не лише виконують задане, а продовжують зображати ліс і навесні, і влітку, і взимку, за власним почином створюючи цілу серію робіт. Або у завданні «Танграм» дітям пропонували сім геометричних фігур (чотири трикутники, квадрат, ромб, прямокутник) розмістити за певним трафаретом. У ході виконання діти радо помічали, що можна по-різному поєднувати задані форми й чимдалі більше захоплювались роботою. Радість творчості спонукала їх не просто заповнювати фігурами трафарет (як цього вимагав вихователь), але й по-своєму осмислювати отримувані поєднання. Діти захоплено вигукували «У мене конячка, а тепер будиночок», «А у мене снігова баба вийшла!». Якщо отриманий візерунок комусь з дітей не вдавалось одразу осмислити, або не вистачало матеріалу для завершення

образу, то допомагали уява і мовлення. У трьох жовтих трикутниках малюк раптом побачив верблюда, а оточуючий фон перетворився на пустелю. Отримана картина стає основою для розігрування цілої сцени захоплюючих мандрів, дитині потрібні нові й нові предмети: вантажівка – щоб втомлений верблюд їхав на ньому, а потім трактор, щоб витягти вантажівку з піщаного замету.

Вихід дитини за межі заданого є надзвичайно важливим проявом у поведінці дитини, а тому його необхідно заохочувати. Адже малюк за власною ініціативою прагне по-своєму осмислити ситуацію, наповнити її особистісним сенсом, побудувати своєрідний сценарій подій, роблячи його предметом своїх переживань і розмірковувань.

Важливим видом творчості малюків є дитяче експериментування, сутністю якого є певні доцільні перетворення вихідного матеріалу в інтересах досягнення бажаного результату. Характерним є мовне експериментування, яке виявляється у словесних каламбурах, коли дитина підбирає слова, подібні за звучанням, кілька разів з інтересом повторює їх, порівнює звучання та значення, радіє своїм відкриттям. Викликає у дитини інтерес і римування слів. З'являється гра словами. Дитина навмисно змінює звучання слова, придумує слова не співвіднесені з предметами. К. Чуковський наводить багату палітру таких проявів, коли дитина називає доньку Макара Макароною, а за аналогією до пари «коза – козенята» пропонує свою «шишка – шишенята», або засвоївши слова типу «занести – винести» просить маму висолити занадто солоний суп [6]. Вже з трьох років дитина виявляє здатність до складання казок. Вона наділяє героїв діями і характерами відповідно до їх реальних особливостей, поведінки і способу життя.

Мовне експериментування є процесом активного творчого засвоєння системи мови дитиною.

Самодіяльне експериментування дітей яскраво виявляється в будівельних й конструкторських іграх. Ось два хлопчики граються в швидкісну автостраду. Дорогою слугує лава. Поштовхом до експериментування стає «аварія»: машина на великій швидкості збивається з лави-дороги й падає в «провалля». У грі виникає неочікуваний поворот: потрібно спеціально обладнати дорогу так, щоб машинки не падали. Один з гравців робить з одного боку лави «парканчик» з паличок. Інший будує такий же з другого боку, але це не допомагає: машинка все одно збиває ці загорожі. Дітей засмучує невдача, вони намагаються тримати «парканчик» руками, але не охоплюють усіх ділянок «дороги». Частина дітей через невдачі втрачає інтерес до гри, а ті, хто, нарешті, винаходить спосіб закріпити огорожу, з захопленням граються, експериментуючи ще з більшим натхненням. Винахідливі діти приносять ще одну лаву, пристосовуючи її в якості загорожі. У відповідності зі зміною конструкції дороги, діти випробовують нові способи руху машинки – вздовж загорожі. Згодом в одного з гравців виникає ідея про огорожу з обох сторін, він використовує ще одну лаву. Це рішення виявляється особливо вдалим – рух дорогою з обох сторін стає безпечним, машинки більше не з'їжджають. Діти бурхливо радіють: їм вдалось досягти, знайти, вишукати, перемогти труднощі. Гра з азартом продовжується.

Таким чином, вдале експериментування дозволяє вирішувати «проблеми» у грі, підтримує розгортання задуму, збагачує його, наповнює пізнавальним змістом. Натомість, відсутність експериментування змушує дітей відмовлятися від задуму, породжує безпомічність, почуття неспроможності.

Ще один різновид дитячої творчості – фантазування, яке тісно переплітається з особистісними новоутвореннями дитини, на основі чого у неї виникають перші мрії про своє майбутнє, про майбутнє всіх людей. Дитячі фантазії ситуативні, нестійкі, зумовлені подіями, що викликали сильний емоційний відгук. Наприклад, Інна Н. (5р. 3 міс.) пояснює бажання бути феєю

таким чином: «У феї є крила. Вона може літати як літак. Можна полетіти по небу до бабусі. Мама теж полетить. Треба торкнутися чарівною паличкою до її плеча, і у неї будуть крила».

За допомогою фантазування дитина прагне до відтворення того, що її вразило, до повторного переживання приємних емоційних моментів до пригадування того, що сподобалось, тобто до конструювання широкої сфери своїх відносин з дійсністю Балацька [1, с. 8]. Іноді діти, розповідаючи про події минулого, додають у них вигадані елементи. Це не можна розцінювати як прояви брехливості. Тут виявляється особливість дитячої психіки – її синкретизм – недиференційованість психічних процесів пам'яті та уяви між собою. Водночас, бурхливе дитяче фантазування зумовлене низькою критичністю мислення. Дошкільник легко об'єднує різні враження і некритично ставиться до одержаних комбінацій, що особливо помітно у молодшому дошкільному віці.

Фантазування у поєднанні зі зростанням інтересу дитини до сфери соціальних взаємин призводить до того, що у 5-7 років діти створюють уявні світи, населяють їх діючими персонажами. Дошкільник, наприклад, вигадує собі друга – маленького чоловічка, з яким грається і разом з яким переживає уявні пригоди. Нерідко і діти молодшого віку розповідають про вигадані події, стверджуючи, що їм купили собаку, подарували котеня тощо. Причина подібних фантазій – у проблемах особистісного розвитку дитини. Їх поява – серйозний привід для дорослого задуматися: які потреби малюка не задовольняються, про що він мріє і чого прагне, якими бачить свої взаємини з дорослими й однолітками.

У психолого-педагогічній науці, незважаючи на тривалі дискусії, ще й по сьогодні зберігається неоднозначне тлумачення ролі дорослих у розвитку дитячої творчості. Причини полягають як у самій складності феномену дитячої творчості та її розвитку, так і у різномановності сприятливих для нього умов. Весь складний масив умов розвитку дитячої творчості доцільно розподілити на чотири групи: фізичні (наявність матеріалів для творчості і можливості будь-коли діяти з ними); соціально-емоційні (створення дорослим атмосфери безпеки, впевненості, коли дитина знає, що її творчі здобутки не викликатимуть негативної оцінки й осуду); психологічні (формування у дитини почуття внутрішньої свободи, розкутості, підтримка інтересу до втілення власних можливостей внаслідок заохочення дорослим усіх творчих починань дитини); інтелектуальні (залучення дитини до постановки і розв'язання творчих задач).

Основні підходи психологів з приводу ролі дорослого в розвитку творчості дітей розмежовуються за такими трьома позиціями. У першій з них вважається, що творчість закладено в дитині від народження. Дорослий повинен забезпечити умови для виявлення творчості, головне – не заважати дитині у її самовираженні. Згідно з другою позицією, створення умов для розвитку творчості не потребує прямої взаємодії з педагогом. Достатньо забезпечити дитину іграшками, матеріалами, і – нехай вона сама і як хоче з ними грається.

Для вітчизняної психолого-педагогічної науки властивий пошук оптимального поєднання впливу дорослого із прагненням дитини до самовираження і самодіяльної творчості. Для розвитку дитячої творчості необхідна підтримка дорослих, заохочення допитливості дітей, їх експериментування, пошукових дій, оригінальних рішень, виходу за межі зразка. Окремим і важливим питанням при цьому є міра впливу, втручання дорослого у творчі спроби дітей. Якщо вона буде зовеликою, то що залишиться дитині? Дослідники встановили залежність творчої активності дитини від ставлення до неї дорослих. Авторитарне ставлення, гіперопіка і емоційна холодність та байдужість знижують ініціативу, самостійність дитини, викликають вивчену безпомічність, зневіру у власні сили, які призводять до відмови від творчості.

Тому у взаємодії з дитиною в інтересах розвитку її творчості повинні панувати ефективні прийоми стимулювання, заохочення, схвалення, зацікавлення, відпрацювання окремих

розумових (наприклад, логічних процесів порівняння, класифікації, спостережливості) і практичних (техніка малювання, ліплення тощо) навичок.

Зважаючи на пріоритет ігрового характеру дитячої творчості, доцільно широко використовувати технології організації, активізації, формування ігрової діяльності дошкільника. Підкреслимо ще раз, що важливою ознакою сюжетно-рольових ігор є їх самодіяльний характер, оскільки вони виникають за власним почином та задумом дітей. А це означає, що дорослий не може тут бути (так як у інших формах роботи) прямим організатором чи режисером гри. Він повинен в особливо делікатній формі навчати дітей самостійно розробляти «сценарій» гри, роблячи непомітним своє керівництво. А для цього – стимулювати появу в дітей ігрових задумів, уміти «підключатись» до ініціативи дітей, виступати в їх іграх на правах однієї з ролей, час від часу виконувати роль виконавця, а не лише ініціатора. Організуючий вплив вихователя полягає в поданні дітям цікавих пропозицій, поворотів сюжету, які збагачують дитячу діяльність і спілкування. Ігрова позиція вихователя виявляє свою дієвість через його рольову поведінку. Моделювання дорослим рольової поведінки не є самоціллю (як це виступає у дітей), а слугує засобом його педагогічної діяльності.

Отже, підводячи підсумки, сформулюємо висновки статті щодо особливостей дитячої творчості та її розвитку.

У процесі своєї творчості дитина створює особливий, унікальний й суспільно корисний продукт, а саме – свою особистість. Творча дитина відрізняється самостійністю, ініціативністю, оригінальністю, варіативністю, зацікавленістю, комунікабельністю. Різні види творчості формуються у всіх сферах дитячої активності – це, передовсім, гра, а також продуктивна і побутова діяльність. Особливими формами дитячої творчості є експериментування й фантазування.

Серед виховних впливів в інтересах розвитку дитячої творчості повинні панувати прийоми стимулювання, заохочення, схвалення, зацікавлення, відпрацювання окремих розумових і практичних навичок.

Список використаних джерел

1. У дошкільному віці різні види творчості формуються у всіх сферах дитячої активності – Балацька Л.К. Уява в житті дитини. – К.: Знання, 1974. – 46 с.
2. Басов М.Я. Избран. психологические произведения / Под ред. В.Н.Мясищева, В.С. Мерлина. – Педагогика, 1975. – 432 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 575 с.
4. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К.: Рад. школа, 1983. – 94 с.
5. Роменець В.А. Психология творчості. – К.: “Либідь”, 2001. – 288 с.
6. Чуковский К.И. От двух до пяти. / Соч. в двух томах. – М.: Изд-во „Правда”, 1990. – С. 73-404.
7. Шумилин А.Т. Проблемы теории творчества. – М.: Высшая школа. – 1989. -Freud S. Creative writers and daydreaming // The standard edition of the complete psychological works of S. Freud. – V. 9. – London: Hogarth Press, 1959.

The article considers the general characteristics of children's creative activity. The children's creative activity peculiarities, indicators, kinds, psychological and pedagogical condition of its development were analyzed. The creative activity at children's games, productive activity, children's experimenting and fantasizing were described. Stimulating and supporting influences must dominate while pedagogues work under children's creative activity development.

Key word: children's creative activity, role game, productive activity, experimenting, fantasizing, stimulating and supporting influences.